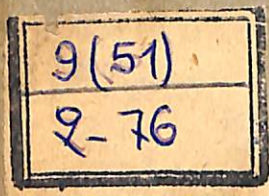

Ե. ԶՈՓՈՒՐՅԱՆ

Զ Ի Ն Ա Ս Տ Ա Ն

(ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՅԵՎ ԳՐԱԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ)

Գ Ե Տ Յ Ր Ա Տ

1931

Յ Ե Ր Ե Վ Ա Ն

5 OCT 2011

9(51)
9-76
14

Ե. ԶՈՓՈՒՐՅԱՆ

Ջ Ի Ն Ա Ս Տ Ա Ն

(ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՅԵՎ ԴԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ)

1961

Է-5-16441

285-9

Գ Ե Ց Հ Ր Ա Ց

Յ Ե Ր Ե Վ Ա Ն

Չ Ի Ն Ա Ս Տ Ա Ն

(ՉԻՆԱՐԵՆ՝ ՉԺՈՒՆ-ԽՈՒԱ-ՄԻՆԳՈ—ՄԻՋԻՆ ԾԱՂԿՈՂ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ)

ՏԱՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ, ԲԱԺԱՆՈՒՄՆԵՐԸ, ԱԶԳԱ- ԲՆԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆԸ

Խորհրդային Միության հարևան Չինական Հան-
րապետությունը գտնվում է Ասիայում: Նրա սահմա-
նակից յերկրներն են Սիբիրը, Մոնղոլիայի ժողովրդա-
կան հանրապետությունը, Հնդկաստանը և Հնդկաչինը:
Իսկ Արևելքից Չինաստանը շրջապատված է Դեղին,
Արևելյան Չինական ծովերով, Հարավ-Արևելքից՝ Հա-
րավային Չինական ծովով:

Չինաստանն իր տարածությունը և բնակչության
թվով աշխարհի ամենամեծ և ամենաբազմամարդ յեր-
կրներից մեկն է: Նրան կարելի չէ համեմատել միայն
Անգլիայի հետ—իր Գաղութներով, և Խորհրդային Միու-
թյան հետ: Նրա տարածությունն է 6,242 հազար քա-
ռակուսի կիլոմետր (Խորհրդային Միության տարա-
ծությունն է 21,200,000 քառակուսի կիլոմետր):

Չինական հանրապետությունը բաղկացած է հե-
տևյալ մասերից. բուն Չինաստանը, (18 նահանգ) Ման-
ջուրիան, շարաքին և ներքին Մոնղոլիան—Տիբեթը,
Սինցիանի նահանգը կամ Չինական Թուրքեստանը:

18023

ԱՌՍԶԱԲԱՆԻ ՓՈՆԱԲԵՆ

Ներկա բրոջուրի նպատակն է մեր աշխատանքային ընդհանուր ծանոթություն տալ Չինաստանի սննդային, ֆաբրիկային զարգացման մասին: Բրոջուրի առաջին մասը կազմելիս ոգտվել են մեծ չափով «Малая Советская Энциклопедия»-ից:

Ե. 2.

Հրատ. № 1885

Գրավ. № 6889 (Ը) Գտ. № 5507 Տիրաժ 3000

Գեղարտի տպարան Յերևանում

Արտաքին Մոնոպոլիան և Տիրեան իրենց հայաբարեկ
են ինքնավար և չեն ճանաչում կենտրոնական կառա-
վարութեանը, վորն իր հերթին չի ընդունում նրանց
ինքնավարութունը:

Զինատանի ազգաբնակչության թվի մասին ճշ-
գրիտ տեղեկութուններ բացակայում են՝ կանոնավոր
վիճակագրութեան դոյութուն չունենալու պատճառով:
Բնակչության թիվը հաշվվում է 400 միլիոնից մինչև
485 միլիոն:

Տերիլը տարածութունը և բնակչության թիվը
հետևյալ պատկերն ունեն:

Երկրորդ	Տարածութ. քառակուսի կիլոմետրե- րով	Բնակչու- թյուն	Պատկյան յուրաքան- չուր քառա- կուսի կիլո- մետրի վրա
Բուն Զինատան	3,877,500	411,491,940	106
Մոնոպոլիա	938,800	22,083,434	25
Միլիցյան	1,426,000	2,519,579	1,8
Ընդամենը՝	6,242,300	436,094,953	70

Ըստ «Մալայա Մավեսակայա Ենցիկլոպեդիայի»
Զինատանի բնակչութունն է 485 միլիոն, իսկ տա-
րածութունը՝ 6,864 հազար քառակուսի կիլոմետր:

Ինչպես յերևում է բուն Զինատանում բնակ-
չութունը չափազանց խիտ է, յուրաքանչյուր քառա-
կուսի կիլոմետրի վրա 106 հոգի:

Զինատանի ազգաբնակչութունը ցեղային հե-
տևյալ պատկերն ունի՝

Չինացի	98 %
Մանջուր	1,5 %
Մոնղոլ	0,5 %

Զինատանի նահանգների բնակչութունը, ըստ
M. C. Զ-ի:

Ն Ա Հ Ա Ն Գ	Բնակչու- թյունը հազարնե- րով	Տարածու- թյունը, քառակուս- կիլոմետր- ներով:	Գլխավոր քաղաք և քաղաքի ազգաբնա- կչութուն- նր:	Բնակչ. խտութ. քառակու- սի մետրի վրա:
1) Բուն Զինատան	—	—	—	—
Անխոյ	20,199	142,000	Անցին	142 հոգի
Գանսի	7,423	325,000	Լանչոու	23 »
Գուանդուն	36,774	259,000	Կանտոն	142 »
			900,000	
Գուանսի	12,258	200,000	Գույլին	61 »
Գույչոու	11,291	174,000	Գույյան	65 »
Սըչուան	52,064	566,000	Չեհուու	92 »
Ֆույկան	14,330	120,000	Ֆուչոու	119 »
			350,000	
Հուբեյ	28,617	185,000	Ուխան	155 »
			1,474,800	
Հունան	40,530	216,000	Չանչոու	188 »
			535,000	
Հենան	35,290	176,000	Կայֆեն	201 »
Ճյանսի	27,563	180,000	Նանչան	153 »
Ճյանսու	34,624	100,000	Նանկին	346 »
Չժեյյան	24,240	95,000	Հանչոու	254 »
Չիլի	31,456	300,000	Տյանցին	105 »
Շանդուն	3,376	145,000	Չինան	237 »
			250,000	
Շանսի	11,993	212,000	Տայուտան	57 »
			50,000	
Շենսի	17,222	195,000	Սիան	88 »
			500,000	
Յունան	11,021	380,000	Յունան	29 »
Ընդամենը	451,171	3,970,000	—	114 »

2) Մոնղոլիա (Խեյլուն- ցյան, Մուկդեն, Կի- րին նահանգները)	24,041	969	Մուկդեն 158,000	35	հազ.
3) Սենցիան (Արևելյան Թաւրքեստան, Կուլ- ջա և Չինական Կաշ- գարիա)	2,638	1,425	Ուրումչի 30,000	2	»
4) Ներքին Մոնղոլիա	7,544	500	—	15	»
	34,233	2894	—	12	»
Ընդամենը՝	485,394	6,864	—	71	»

Իմպերիալիստական պետությունների հպատակ-
ների թիվը Համադանց քիչ է, մեծ մասամբ ձեռնադ-
րակներ, առևտրականներ, գինվորականներ, միսիո-
ներներ, պոռնիկներ և ավանտյուրիստներ:

ՈՏԱՐՆԵՐԻ ԹԻՎԸ	Ոտար առե- տրական ձեռ- նարկների թիվը
Ճապոնացի	201,704
Ռուս	85,856
Անգլիացի	14,775
Ամերիկացի	9,356
Ֆրանսիացի	2,715
Պորտուգալացի	3,657
Գերմանացի	2,753
Այլք	4,214
Ընդամենը՝	325,030
	8,776

Հակառակ իրենց թվի քչության, ոտար իմպե-
րիալիստներն ամբողջովին իրենց ազդեցության տակ
են առել Չինաստանի տնտեսական և քաղաքական
կյանքը: Հակառակ իր յերեւութական «անկախության»,
Չինաստանը դառել է կիսագաղութային մի լերկիր:

ԿՐՈՆ, ԴԱՍԱԿԱՐԳԵՐ

Չինաստանում գոյություն ունեն հետևյալ կրոն-
ները. բուդդայականություն, կոմֆուցիոսականություն,
աաո և մահմեդականություն: Իսլամներ թիվը համե-
մատաբար քիչ է, 25—30 միլիոն և կենտրոնացած են
գլխավորապես Գան-Սու, Շան-Սի, Շեն-Սի, Չիլի և
Յունան նահանգներում: Քրիստոնյա չինացիների թիվը
մոտ 2¹/₂ միլիոն է: Չինաստանում կա մոտ 1500 քրիս-
տոնյա տերություն և միսիոներ, վորոնք իմպերիալիզմի
ազենտի դեր են կատարում:

Չինաստանի գլխավոր քաղաքներն են. Պեկինը
(Նախկին մայրաքաղաք, այժմ կոչվում է Բեյպին),
Նանկինը, (այժմ,—մայրաքաղաքը), Շանհայը, Ուխանը,
Կանտոնը, Տիենցինը, Մուկդենը, (Մանջուրիայի գըլ-
խավոր քաղաք) Չանչան և այլն:

Չինաստանի բնակչության հիմնական մասան,
մոտ 80 % -ը գյուղացիությունն է, վորից 40 % -ը
չքավորներ, 24 % -ը միջակներ, 16 % -ը ունևորներ,
11 % -ը մանր կալվածատերեր, 5 % -ը խոշոր կալվա-
ծատերեր: Արդյունաբերական բանվորությունը հաշվը-
վում է մոտ 2 միլիոն, վորից՝

ԳՈՐԾԱՐԱՆԱՑԻՆ ԲԱՆՎՈՐ

Մանածագործներ	302,666
Մետալիստներ	16,361

Քիմիական արդյունաբերության բանվորն.	119,789
Սննդի բանվորներ	151,677
Այլը	58,232

648,725

ՏՐԱՆՍՊՈՐՏԻ ԲԱՆՆ.

Ցերկաթուղայիններ	71,811
Նավաստիներ	150,000
Դուկերներ և ընկերներ	150,000

371,000

Զ Ա Ն Ա Զ Ա Ն

Լեռնագործներ	530,885
Քաղաքային սպասարկության	12,000
Պետական գործարարներ	21,640
Ոտար գործարարները չարձանագրված բան- վորներ	324,362

888,887

Զինաստանի սահմաններից դուրս ապրում են 9,634 հազար չինացի (Ամերիկայում, Ճապոնիայում, Մալայան կղզիներում, Հնդկաչինում և այլն):

ԶԻՆԱՍՏԱՆԻ ՖԻԶԻԲԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ ԿԱԶՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

Յին-Լին Լեռնաշղթան Զինաստանը բաժանում է երկու մասի—հյուսիսային և հարավային, վորոնք միմյանցից տարբերվում են իրենց կլիմայով, բուսականությամբ, կենդանիների տեսակներով: Հյուսիսային Զինաստանը մեծ մասամբ հաբթավայր է, ծածկված Դեղնահողի կամ Լոսսի շերտերով, վորոնք Զինաստանի այդ մասերում շատ են տարածված: Գետերը մաշկեցնում են և տանում իրենց հետ դեղնահողը, վոր հեղ

տալայում կուտակվում է և բերրիացնում գետերի ներքին հոսանքների հողերը: Հյուսիսային Զինաստանը մասամբ լեռնային է իր արևմտյան մասերում (Շան-դունի նահանգ): Հարավային Զինաստանում բազմաթիվ լեռնաշղթաներ կան, վորոնք շարունակվում են Տիբեթի լեռնաշղթաներով և վորոնց միջև կան բերրի հովիտներ:

Զինաստանի գլխավոր գետերն են՝ Դեղին գետը, (Սուան-խե), Կապույտ գետը (Յան-Ցե-Կյան) և Սի-ցիան: Սրանցից Յան-Ցե-Կյանը Զինաստանի ամենամեծ և ամենալայն գետն է համարվում: Այդ գետը վոր միայն խոշոր նշանակություն ունի Զինաստանի գյուղատնտեսության համար, վորովհետև նրանից կախում ունի միջին և հարավային Զինաստանի վորոգման ցանցը, այլ և նրա հովտում և նրա ափերի վրա յեն գետնվում Զինաստանի մի շարք արդյունաբերական կենտրոնները և նավահանդիսանքները: Յան-Ցե-Կյանի լայնությունը և խորությունը հնարավորություն է տալիս Ովկիանոսային խոշոր նավերին գետի վրայով նավարկել մինչև 1000 կիլոմետր, իսկ փոքր նավերին մինչև 1700 կիլոմետր: Նա նավարկելի է նաև խոշոր ռազմանավերի համար, վորը հնարավորություն է տալիս ոտար իմպերիալիստներին՝ իրենց ռազմանավերի թընդանոթների սպառնալիքի տակ պահել Զինաստանի մի շարք խոշոր քաղաքները: Այժմ ահաեղ տեղի ունեցող քաղաքացիական կռիվների ընթացքում, Յանցեյի վրա նավարկող իրենց նավերով իմպերիալիստները խոշոր ոգնություն են ցույց տալիս չինական բուրժուազիային, չինական զենեքալներին, կարմիր բանակի դեմ նրանց արշավանքի ընթացքում: Հաճախ Կարմիր-բանակը, հակառակ իր հաղթություններին, Յան-Ցեյի

ափին գտնվող քաղաքները գրավելու հնարավորություններին զրկվում ե, վորովհետև գետի վրա գտնվող իմպերիալիստական ռազմաօդային իրենց հրետանու կրակի տակ են պահում կարմիր զորամասերը և հետ մղում նրանց:

Նավարկելի լին նաև Յան-Յեյի մեջ թափվող խոն-Յյան և Ռուան—Յյան գետերը: Դեղին գետը, շնորհիվ իր հոսանքի արագություն, նավարկելի չէ ներքին մասում փոքր տարածություն վրա:

Ձինաստանը զանազան կլիմա ունի: Ընդհանրապես ամառներն անձրևային են, իսկ ձմեռները՝ չոր: Հարավային մասում կիսարևադարձային կլիմա չէ, իսկ հյուսիսում բարեխառն: Կան մի շարք անապատային ընդարձակ տարածություններ (կենտրոնական Ձինաստանում):

Անտառներ քիչ կան, համարյա միայն լեռնային շրջաններում: Բուսականությունն ալլադան է: Կան մի շարք տեղական ծառեր, վորոնց Յեվրոպայում չենք հանդիպում: Հարավային Ձինաստանը բնորոշ է իր մշտադալար բուսականությամբ:

Գազաններ կան գլխավորապես լեռնային և քիչ բնակչություն ունեցող մասերում: Հարավարևմտյան շրջաններում կան վարազ, վալրի կատու, վագր և պանթեր: Հյուսիսում, Լուսան, Կղաքիս, գալլ, արջ: Թռչուններից Ձինաստանի համար բնորոշ են ֆազանը, սիրամարգը, պելիկանը:

ՁԻՆԱՍՏԱՆԻ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ձինաստանը բաժանվում է վեց տնտեսական ռայոնների. ա) Արևմտյան Ձինաստան—Սինցյանի նահանգը, վորն անասնապահական շրջան է: Եթապոր-

տային գլխավոր ապրանքներն են բուրդը, բամբակը, մորթին: Իմպորտային ապրանքներն են՝ մանուֆակտուրա, շաքար, նավթ, մետաղագործիքներ:

բ) Ներքին Մոնղոլիան, վորը կիսաանասնապահական և կիսահողազորական շրջան է: Գլխավոր ընտանի անասուններն են ուղտը և վոչխարը:

գ) Մանջուրիան, վորն հողային ընդարձակ տարածություններ ունի և կարող է հողային բեզերվ հանդիսանալ Բուեն Ձինաստանի հողագործի գյուղացիության համար: Հողագործության հիմնական արտադրանքն է սոյա, լոբաբույսեր, վորոնք արտահանվում են:

Մնացյալ յերեք շրջանները Բուեն Ձինաստանում են գտնվում՝

դ) Նուեն-Նե գետից սկսած, այս շրջանը հացահատիկային է (ցորեն, բրինձ, յեղիպտացորեն և այլն): Արդյունաբերությունը քիչ է զարգացած, սակայն անձուխի հսկայական պաշարներ ունի:

յ) Հիդյեբորդ շրջանը գտնվում է Նուեն-Նե և Յան-Յե-Կյան գետի հովիտների միջև, վորտեղ շատ է զարգացած բրնձի, բամբակի, շաքարեղեգների մշակությունը: Այս շրջանում զարգացած է մետաքսեղենի տնայնագործական և բամբակի հյուսվածեղենի գործարանային արդյունաբերությունը:

զ) Վեցեբորդ շրջանը Յան-Յե-Կյան գետի հարավային մասում է գտնվում, վորտեղ զարգացած է թելի և թթենու մշակությունը:

Այդ շրջանը հին տիպի տնայնագործական շրջան է: Վերոհիշյալ բոլոր շրջաններում մշակվում են ամեն տեսակի բանջարեղեններ և բուժական բույսեր:

ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ ՅԵՎ ԳՅՈՒՂԻ ԴՐՈՒ- ԹՅՈՒՆԸ

Զինաստանի գյուղատնտեսության հիմնական ճյուղը հողագործությունն է։ Մշակվում են զլխավորապես բրինձ, թեյ, բամբակ, յեղիպատացորեն, ցորեն, ծխախոտ, սոյա, սորգո, թթենի և այլն։ Զինացիները զլխավոր սնունդը հացի տեղ բրինձն է։ Տարեկան մոտ 20 միլիոն տոննա բրինձ է արտադրվում (մաքրված), իսկ 80—100 միլիոն տոննա ներմուծվում է Հնդկաստանից, Հնդկաստանից, և այլն։ Ցորենի բերքը հավասար է 20 միլիոն տոննա։

Մետաքսաբուծության ասպարիզում Յապոնիայից հետո Զինաստանն ամբողջ աշխարհում բունում է յերկրորդ տեղը։ Զինաստանն ընտանի անասունների կողմից աղքատ է, վերը բացատրվում է կերի պաշարների քչությունը։ Ամենատարածված ընտանի կենդանիներն են խոզը, վոշխարը—հարավում, ուղտը։ Զինաստանում վոռոգման խոշոր ցանց գոյություն ունի, վորը պետության կամ կալվածատերերի սեփականությունն է։ Վոռոգման ցանցը թե կալվածատերերի և թե պետության համար շահագործման ուժեղ զենք է։ Զինաստանում շատ է տարածված նաև բնական, մարդկային աղբ ի պարարտանյութերի գործածությունը։ Հողի չափազանց սակավությունը գոյություն ունի, միջին հաշվով 4—5 անգամից բազկացած ընտանիքին ընկնում է 0,33 հեկտարից մինչև 0,87 հեկտար։ Մի կողմից հողի սակավությունը, մյուս կողմից հողի խոշոր տարածությունների՝ ֆեոդալների ձեռքում գտնվելը Զինաստանի գյուղացիության համար ապրելու չափազանց դժնդակ պայմաններ են։

ստեղծում։ Զինաստանի գյուղը խրոնիկական սովի և մատնված, անընդհատ քաղաքավում է։ Նրա բնակչություն մի խոշոր մասը գնում է քաղաքները, մի վորոշ մասը բանդիտիզմով և զբաղվում, զինվորադրվում է գեներալական բանակներում, իսկ վերջին տարիներում դասակարգային հողի վրա ծավալվում է չինական գյուղացիության պարտիզանական շարժումը, ուղղված բուրժուազիայի, ֆեոդալ-գեներալների դեմ։ Այժմ, քաղաքացիական կռիվներում դասակարգային բան կռիված այդ պարտիզանական շարժումից ծնվել, ամրացել և չինական կարմիր բանակը, վոր սարսափ է դառել իմպերալիստներին և գեներալներին։

ԲՆԱԿԱՆ ՀԱՐՄՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՅԵՎ ԱՐԴՅՈՒՆԱ- ԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

Զինաստանն իր բնական հարստություններով աշխարհում առաջին տեղերից մեկն է գրավում։ Գլխավոր հանքերն են ածուխը, յերկաթը, պղինձը, կապարը, ծարրաքարը, անագը, քարածուխը և այլն։ Այս հանքերը գտնվում են Շանսի, Զիլի և Շանդուն նահանգներում։

Ածուխի բնական պաշարները հաշվում են 1000 միլիարդ տոննից ավելի։ Հակառակ իր այս հարստություններին, նրանց վերամշակման տեխնիկան հետամնաց է։ Հանքերի մեծ մասը պատկանում է ոտար կապիտալիզմին։ Համաշխարհային տնտեսական կրիզիսի կապակցությամբ չինական ձեռնարկները հետզհետե փակվում և անցնում են ոտար կապիտալի՝ առանձնապես ճապոնացիների ձեռքը։ Զինաստանի յերկաթուղիներում, արդյունաբերական ձեռնարկներում գոր-

ծածված ածուխի մեծ մասը Ճապոնական կապիտալիստներին պատկանող հանքերից է ստացվում:

Արդյունաբերական գլխավոր ճյուղերն են. հյուսվածեղենի, մետաքսի արդյունաբերությունները: Արդյունաբերության այդ ճյուղերում ևս տիրապետողը ոտար, առանձնապես Ճապոնական կապիտալն է: 117 հյուսվածեղենի գործարաններից 68-ը չինական, 45-ը Ճապոնական, 4-ն անգլիական են: Սակայն 45 ճապոնական ձեռնարկների մեջ դրված կապիտալն ավելի մեծ է, քան մնացյալների կապիտալը:

Կան նաև մետաղագործական, մեքենագործական, քիմիական, ծխախոտի, շաքարի, հանքային ջրերի գործարաններ, խոշոր ջաղացներ և բրինձ մաքրող գործարաններ, զինարտաներ, ելեկտրակայաններ: Այս ձեռնարկությունների մեծ մասը գտնվում է իսպիրիալիստների ձեռք, վորոնք նրանց արտադրությունն ավելացնում կամ պակսեցնում են՝ յեղնելով իրենց շահերից: Ոտար իսպիրիալիստներն ոգտվելով տեղական եծան բանուծից, բնական հարստությունները կամ հում նյութերը վերամշակում են այն չափով, ինչքան այդ ձեռնուու չէ իրենց, խուսափելով վերջնական մշակումից, վորը վերապահում են իրենց յերկրներում դրուսվող գործանաններին:

Չինաստանում, թեև արդյունաբերության և ոտար ապրանքների մրցման առաջ քայքայվում է տնայնագործությունը, սակայն դեռևս նա խոշոր ծավալ ունի: Չինաստանում կան միլիոնավոր արհեստավորներ, տնայնագործներ, վորոնք պատրաստում են առորյա գործածության մի շարք առարկաներ, ինչպես նաև գեղարվեստական իրեր, թղթից զարդարանքներ, չինական խաղալիքներ և այլն:

Չինաստանում ճանապարհային շինարարությունը և տրանսպորտը քիչ են զարգացած: Միայն 1927թ.— 1929 թվի քաղաքացիական կռվի վորոշ դադարի ընթացքում նա բավական ուծեղ թափ սաացավ, սակայն հետագայում, համաշխարհային տնտեսական կրիզիսի կապակցությամբ նորից դանդաղեց: Հակառակ իր հըսկա տարածության, Չինաստանը միայն 160.000 կիլոմետր ավտոմոբիլային ճանապարհ (1928 թ.) և 16.700 կիլոմետր յերկաթգիծ ունի:

Չինաստանի յերկաթգծերի 28 0/0-ը՝ պատկանում է ոտարներին: Վերջին տարիներում Ամերիկյան կապիտալը մեծ չափով մուտք է գործել չինական յերկաթուղային տնտեսության մեջ:

Չինաստանի յերկաթուղային ցանցի գլխավոր գծերն են. Տիեյնձին-Պուկոու (1085 կիլոմետր), Պեկին-Մուկդեն (972 կ.) Պեկին-Ուխան (1310 կ.) Պեկին-Կարգան-Սուլինան (648 կ.) Շանհայ-Նանկին (322 կ.) Շանհայ-Հանչեու - Նինգպո (264 կ.) Ուխան - Կանտոն (900 կ.) Կաոլում-Կանտոն (136 կ.) և Յուանի գծերը (465 կիլոմետր): Բացի այդ գծերից կա Չին-արևելյան Յերկաթգիծը, իբրև շարունակություն Անդրսիբիրական յերկաթգծի և վորը հավասար իրավունքներով շահագործվում է Չինաստանի և ռոորհրդային Միության կողմից: Այդ գծի յերկարությունը Չինաստանի տերիտորիայում հավասար է 1770 կիլոմետրի:

Չինաստանում զարգացած է գետային տրանսպորտը, շնորհիվ նրան, վոր դեռերի մեծ մասը նավարկելի չէ:

Հեռագրակապի գծերի յերկարությունն է, ընդհոդ-

յա՝ 90.000 կիլոմետր, ընդջրյա՝ 3.000 կիլոմետր. ընդ-
գետյա՝ 80 կիլոմետր: Գլխավոր բոլոր կենտրոններում
կան մոտ 100 ռադիո կայան: Այդ բոլորը համարյա
ամբողջովին պատկանում են ոտար կապիտալիստներին:
Պոստային կետերի թիվը հավասար է 35,461-ի:

ԱՌԵՎՏՈՒՐ

Արտասահմանի հետ առևտրական հարաբերու-
թյունները կատարվում են Շանհայ, Կանտոն, Տիեյն-
ցին նավահանգիստների միջոցով:

Տիեյնցինը (800.000 բնակիչ) Հյուսիսային Չինաս-
տանի ամենախոշոր և կարևոր նավահանգիստն է Պա-
չո գետի վրա, ծովից 150 կիլոմետր հեռու: Կենտրո-
նական Չինաստանի խոշոր նավահանգիստն է Շան-
հայը, (1 միլիոն բնակչությամբ), Յան-ցե-Կյանի գե-
տաբերանի մոտ: Արտասահմանի հետ Չինաստանի ամ-
բողջ առևտրական հարաբերությունների 35—40 տո-
կոսը կատարվում է Շանհայի միջոցով: Բամբակի
դործվածքի և մետաքսեղենի խոշոր ձեռնարկներ կան
ալստեղ: Հարավային Չինաստանի խոշոր նավահան-
գիստն է Կանտոնը (900.000 բնակիչ), վորը թեյի և
մետաքսի արտահանման գլխավոր կենտրոններից մե-
կըն է:

Չինաստանի ծովային նավահանգիստների միջո-
ցով 1927 թ. արտահանվել է 1,286 միլիոն վոսկի
ռուբլու ապրանք վորից՝

Լոբլոբոյներ	20.3 %
Մետաքս	15.3 »
Բամբակ	5.2 »
Թեյ	3.4 »
Ածուխ	3.2 »

Արտահանվել է գլխավորապես հետևյալ յերկեր-
ները՝

Ճապոնիա	22.7 %
Հոնկոնգ (Անգլ. Գաղութ, վորի միջոցով կատարվում է Չի- նաստանի առևտուրն Անգլ. գաղութների հետ)	18.5 »
Մ. Նահանգներ	13.3 %
Խ. Ս. Հ. Մ	8.4 »
Կորեա	6.5 »
Անգլիա	6.3 »
Ֆրանսիա	5.6 »

Չինաստան ներմուծվել է 1,418 հազար վոսկի
ռուբլու ապրանք, վորից՝

Հյուսիսային	13.5 %
Բրինձ	10.6 »
Բամբակ	7.9 »
Շաքար	7.4 »
Հանքեր—մետաղն	5 »

Այս թվերի մեջ չեն մտնում ցամաքային ճանա-
պարհներով կատարված ներմուծումները և արտահա-
նումները, վորոնք ճիշտ հաշվառման չեն յենթարկված,
բայց վորն ամբողջ արտաքին առևտրի 1%-ից ավե-
րին չի կազմում:

Չինաստան ապրանք ներմուծող գլխավոր յեր-
կրներն են՝

Յապոնիա	28.4 %
Հոնկոնգ	20.6 »
Մ. Նահանգներ	7.3 »
Անգլիա	7.3 »
Հնդկաստան	4.1 »
Գերմանիա	3.8 »
Հնդկաստան	3.2 »
Խ. Ս. Հ. Մ	2.2 »

ՖԻՆԱՆՍՆԵՐԻ ԿԱՌԱՎԱՐԱԿԱՆ ՁԵՎ, ԳՐԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Փողային գլխավոր միավորներն են Տաեղը (1 ռ. 40 կ.) և Մեկսիկյան դոլլարը (90 կ.): Չինական մաքսային լեկամոտները մեծ մասը գտնվում է ոտար իմպերիալիստների ձեռքում: 19-րդ և 20-րդ դարում Չինաստանը իմպերիալիստական զանազան պետությունների հետ ունեցած իր պատերազմների հետևանքով, նրանց պարտական և հսկա գումարներ: Առ. 1927 թ. Չինաստանի պետական պարտքը հավասար էր 2 ¹/₂ միլիարդ վոսկի ուղբում:

Չինաստանի վոդբալի տնտեսական զբաղմունքի մասին պարզ պատկեր են տալիս նրա 1913, 1919 թ. թ. բյուջեները, վորից հետո միացրած բյուջե չի լեղել շնորհիվ Կենտր. Կառավարության թուլության, Չինաստանի բաժան-բաժան լինելուն:

	ՄՈՒՏՔ	ՑԵԼՔ	ԴԵՖԻՑԻՏ
1913 թ.	333,948,482	642,237,000	308,288,482
1919 թ.	459,960,000	566,496,000	106,536,000

Չինաստանի ներմուծած և արտահանած գլխավոր ապրանքները հետևյալներն են. (Թվերը վերաբերվում են 1914 թ. և հաշվված են տաեղով):

	Ն Ե Ր Մ ՈՒԾ ՈՒՄ
Բամբակի զործվածք	188,501,000
Բամբակ	57,811,062
Բրինձ	63,248,721
Մետաղ և մեքենա	67,770,134
Նավթ	57,811,062
Ծխախոտ, գլանակ	27,649,757
Չուկ	29,600,814

Ա Ր Տ Ա Ն Ն ՈՒԹ Յ ՈՒՆ

Մետաղ և բոժոժ	122,442,607
Մետաքսեղեն զործվածք	22,300,873
Ցուղեղեն	147,930,287
Բուսական ձեթ	30,244,476
Բամբակ	46,420,414
Թեյ	21,127,221

Մինչև 1911 թիվը Չինաստանի կառավարական ձևը կայսրություն էր, տիրում էր Մանչուրների դինաստիան: 1911 թվի հեղափոխությունից հետո հայտարարվեց հանրապետություն: 1912 թ. Նանկինյան սահմանադրության համաձայն վեհապետական իրավունքը պատկանում է «ամբողջ ժողովրդին»: Սակայն միշտ էլ հանրապետական կարգերը, նախագահը, պարլամենտը յեղել են անվանական: Կենտրոնական կառավարությունը, վոր գտնվում էր Պեկինում, վոչ մի ազդեցություն չունեի յուրաքանչյուր նահանգում համարյա անկախություն վայելող գեներալների վրա, վորոնք ունեյին իրենց բանակը, ուրույն կառավարությունը:

1919 թ. կազմակերպվել էր նույնիսկ յերկու կառավարություն, մեկը Պեկինում, մյուսը Կանտոնում: Այս վերջինը Սուն-Յաթ-Սենի ղեկավարությունը ազգային հեղափոխական կառավարություն էր: Կար նաև Մանչուրիայի կառավարությունը, Չան-Ցո-Լինի ղեկավարությունը:

Չինաստանում մինչև հեղափոխությունը զբաղիտությունն արտոնյալ դասերին էր վերապահված: Դրան նպաստում էր առանձնապես չինական տառնշանները բազմազանությունը: Տիրող դասերը աշխատում էյին մասսաներին հեռու պահել զբաղանությունից:

մյուսի լեռներից Անգլիան, Ռուսաստանը Ծրանսիան, հետագայում նաև Գերմանիան, ղինված կամ ղինվանաղիտական քանակցությունների միջոցով Չինաստանի դռները բաց են անում կապիտալիստական չերկրների առևտրի առաջ: 19-րդ դարը յեվրոպական մի շարք յերկրներով և Չինաստանի միջև ղինված կոնֆլիկտների դար է, վար միշտ վերջանում է Չինաստանի պարտությամբ և նրա ստրկացմամբ:

ՈՊԻՈՒՄԻ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ

Առաջին աղբանշտնը տալիս է Անգլիան, սկսելով այն պատերազմը, վոր պատմության մեջ կոչվում է ոպիումի պատերազմ:

Մինչև 30-ական թվականները Չինաստանն ափելի շատ արտադրող յերկիր էր, քան ներմուծող: Նա մեծ քանակությամբ արտահանում էր թեյ, մետաքս, գյուղատնտեսական մի շարք նյութեր:

Բայց յերբ Անգլիան վերջացնում է Հնդկաստանի նվաճումը, յերբ անգլիական տեկստիլ արդյունաբերությունը հսկայական քայլերով առաջ է գնում շնորհիվ մեքենայացման և յերբ Չինաստանի հեռ առևտուր անելը դադարում է «Արևելյան Հնդկաստանի Ընկերության» մենաշնորհ լինելուց*) ու ընկնում է մասնավորների ձեռքը, արդեն պատկերը փոխվում է: Չինաստանը դառնում է ներմուծվող յերկիր, Չինաստանից մեծ քանակությամբ արծաթ փող է հոսում դեպի

*) Արևելյան Հնդկաստանի Ընկերությունը կազմակերպվել է 1599 թվին Լոնդոնում: Այդ ընկերությունն է, վոր սկսել է վերջացրել և Հնդկաստանի նվաճումը, կառավարության անմիջական մասնակցությամբ:

արտասահման: Առևտրական բալանսի այդ փոփոխության հետևանքով, յերկրի դրությունը հետզհետե վատանում է:

Չինացի տնայնագործ մանածագործները և ջուհակները չեն կարողանում ղիմանալ անգլիական գործվածքների մրցությանը, գյուղացիությունը ճնշվում է տուրքերի ծանրության տակ: Հետզհետե դժգոհություն է առաջանում տիրող գինաստիպի դեմ և մի շարք ապստամբություններ են ծագում յերկրի զանազան մասերում:

Տիրող ֆեոդալական կառավարությունը, սարսափած մասսաների դժգոհությունից և վոչ թե ղգացված նրանց թշվառությունից, այդ դրությունից դուրս գալու համար արգելում է անգլիական ոպիումի մուտքը Չինաստան և կարգադրում է վոչնչացնել 6 միլիոն դոլարի արժողությամբ ոպիում*): Անգլիական իմպերիալիզմն ոգտվելով այդ հանգամանքից, ղինված միջամտություն է կազմակերպում: Անգլիական բանակը գրավում է Կանտոնը, առաջանում է յերկրի ներսը և Չինաստանին պարտադրում է մի դաշնագիր, վորի հիման վրա Չինաստանը պարտավորվում է թույլատրել ոպիումի վաճառքը, վճարել 21 միլիոն դոլար պատերազմական տուգանք, և անգլիական առևտրականների առաջ բաց անել Շանհայ, Հին—Պո Ֆուդեո—Սմո և Կանտոն նավահանգիստները:

*) Ոպիում (աֆիոն) մի բուսական նյութ է (ստանում են են խաշիաից): Մշակվում է Հնդկաստանում և մեծ քանակությամբ արտահանվում էր Չինաստան, վորտեղ ծխում էին: Ոպիումը մարդու ֆիզիկական և մտավոր կազմվածքի վրա քայքայիչ ազդեցություն է թողնում: Նրա գործածությունն այժմ արգելված է մի շարք յերկրներում:

Այսպիսով «քաղաքակիրթ» զբոսաշրջային Անգլիան զինված ուժով պարտադրում էր չինական մասսաներին թունավորվել ուղիով, վորովհետև այդ եր պահանջում անգլ. կապիտալիզմի շահը:

Սկսվել էր Չինաստանի բաժանման և ստրկացման շրջանը: Ուղիով պատերազմին հաջորդեցին մե շարք այլ պատերազմներ, վորոնք միշտ դժբախտ վերջավորություն էին ունենում Չինաստանի համար: Անգլիայից բացի ցարական Ռուսաստանը, Ֆրանսիան, Գերմանիան և Ճապոնիան նույնպես իրենց հափշտակող ձեռքերը յերկարացրին դեպի Չինաստան: Նրա շուրջը հետզհետե սեղմվում էր իմպերիալիստական ողակը: Չինաստանի պարտությունները վերջացող պատերազմների հետևանքն այն էր լինում, վեր ազամական տուգանքները կուտակվում էին, իմպերիալիստները կոնցեսիաներ էին խլում, միջազգային իմպերիալիզմի զորքեր և նավատորմիղները իրենց բազաներ ստեղծելով Չինաստանի նավահանգիստներում (կոնցեսիաներ) փաստորեն իրենց կոնտրոլի տակ էին առնում Չինաստանի ամբողջ քաղաքական և տնտեսական կյանքը: Չինաստանը գրավելու, գաղութացնելու համար հարկավոր էր միլիոնավոր զորք և միլիարդների հասնող գումար: Մի յերկրում, վորտեղ հաղորդակցության ճանապարհները դժվար էին, դա ձեռնառու չէր իմպերիալիստներին: Նրանք այդ նպատակին հասան այն ճանապարհով, Չինաստանի չեղածությունը, մաքսերը, արդյունաբերությունը, արհեստը իրենց ձեռքը վերցնելով:

Միայն 1897 թվից հետո, վորպեսզի կարողանա իր պարտքերը վճարել, Չինաստանը կնքել է 16 փո-

խառություն, վորոնց գումարը միլիարդների չե հասնում: Այդ փոխառությունների դիմաց չինական կառավարությունն իմպերիալիստներին զիջել է մաքսի, չերկաթուղիների, ողու, խմիչքների, ծխախոտի և այլ հասույթները:

ՏԱՅՊԻՆԳՆԵՐԻ ԱՊՍՏԱՄԲՈՒԹՅՈՒՆԸ

Չինաստանի տասնիններորդ դարի պատմությունը հարուստ է մի շարք գյուղացիական ապստամբություններիով, սակայն դրանց մեջ ամենախոշորը Տայպինգների ապստամբությունն է: Տայպինգների ապստամբությունը շատ քիչ է ուսումնասիրված: Չինաստամբությունը շատ քիչ է ուսումնասիրված էր տայպինգների ապստամբությունը. իբրեւ զյուղացիական մասսաների՝ հողի համար, Ֆեոդալիզմի դեմ մղած պայքար, վոր սկսվեց 14 տարի տևելուց հետո վերջացավ պարտությամբ, շնորհիվ անգլիական իմպերիալիզմի և չինական ֆեոդալիզմի դաշինքին և շնորհիվ նրան, վոր չկար պրոլետար, վոր գլխավորեր գյուղացիական մասսաների տարերային այդ յեղեթը:

Տայպինգների ապստամբությունն սկսվեց հետևյալ պայմաններում: Ապստամբության զեկավարն էր գյուղական ուսուցիչ Նունը, վոր զբոսաշրջական միսիոներների ազդեցության տակ տարվել էր նախնական զբոսաշրջության իդեալներով, վորոնք Չինաստանի հողային հարաբերությունների պայմաններում ազդեցություն չէր բավականաչափ լայն հող էին գտնում: Նունը իր շուրջը հավաքեց մի շարք կողմնակիցներ, վո-

Այսպիսով քաղաքակիրթ քերական լեզուն զինված ուժով պարտադրում էր չինական մասունքին թունավորվել ուղիղումով, վորովհետև այդ եր պահանջում անդի. կապիտալիզմի շահը:

Սկսվել էր Չինաստանի բաժանման և ստրկացման շրջանը: Ուղիղումի պատերազմին հաջորդեցին մի շարք այլ պատերազմներ, վորոնք միշտ դժբախտ վերջավորություն էին ունենում Չինաստանի համար: Անգլիայից բացի ցարական Ռուսաստանը, Ֆրանսիան, Գերմանիան և Ճապոնիան նույնպես իրենց հափշտակող ձեռքերը յերկարացրին դեպի Չինաստան: Նրա շուրջը հետզհետե սեղմվում էր իմպերիալիստական ողակը: Չինաստանի պարտությունը վերջացող պատերազմների հետևանքն այն էր լինում, վոր ռազմական տուգանքները կուտակվում էին, իմպերիալիստները կոնցեսիաներ էին խլում, միջազգային իմպերիալիզմի դորքեր և նավատորմիղները իրենց բազաներ ստեղծելով Չինաստանի նավահանգիստներում (կոնցեսիաներ) փաստորեն իրենց կոնտրոլի տակ էին առնում Չինաստանի ամբողջ քաղաքական և տնտեսական կյանքը: Չինաստանը գրավելու, գաղութացնելու համար հարկավոր էր միլիոնավոր զորք և միլիարդների հասնող գումար: Մի յերկրում, վորտեղ հաղորդակցության ճանապարհները դժվար էին, դա ձեռնառու չէր իմպերիալիստներին: Նրանք այդ նպատակին հասան այն ճանապարհով, Չինաստանի լեկամալը, մաքսերը, արդյունաբերությունը, արանսպորտը իրենց ձեռքը վերցնելով:

Միայն 1897 թվից հետո, վորպեսզի կարողանա իր պարտքերը վճարել, Չինաստանը կնքել է 16 փո-

խառութուն, վորոնց գումարը միլիարդների չե հասնում: Այդ փոխառությունների դիմաց չինական կառավարությունն իմպերիալիստներին զիջել է մաքսի, չերկաթուղիների, ողու, խմիչքների, ծխախոտի և այլ հասույթները:

ՏԱՅՊԻՆԳՆԵՐԻ ԱՊՍՏԱՄԲՈՒԹՅՈՒՆԸ

Չինաստանի տասնիններորդ դարի պատմությունը հարուստ է մի շարք գյուղացիական ապստամբություններիով, սակայն դրանց մեջ ամենախոշորը Տայպինգների ապստամբությունն է: Տայպինգների ապստամբությունը շատ քիչ է ուսումնասիրված: Չինաստանի այդ շրջանի բուրժուական պատմագետները շատ քիչ բան են գրում այդ մասին, միայն խորհրդային չինագիտությունն է, վոր այժմ ուսումնասիրում է տայպինգների ապստամբությունը. իբրեւ զյուղացիական մասսաների՝ հողի համար, Ֆեոդալիզմի դեմ մղած պայքար, վոր սակայն 14 տարի տևելուց հետո վերջացավ պարտությամբ, շնորհիվ անգլիական իմպերիալիզմի և չինական ֆեոդալիզմի դաշինքին և շնորհիվ նրան, վոր չկար պրոլետար, վոր գլխավորեր գյուղացիական մասսաների տարերային այդ յեղևթը:

Տայպինգների ապստամբությունն սկսվեց հետևյալ պայմաններում: Ապստամբության ղեկավարն էր գյուղական ուսուցիչ Սուենգը, վոր քրիստոնեական միսիոներների ազդեցության տակ տարվել էր նախնական քրիստոնեություն իրենցներով, վորոնք Չինաստանի հողային հարաբերությունների պայմաններում ագիտացիայի բավականաչափ լայն հող էին գտնում: Սուենգն իր շուրջը հավաքեց մի շարք կողմնակիցներ, վա-

բունք պահանջում ելին հրաժարվել ճոխությունից, պաշ-
քարել ուղիումի տարածման դեմ, հողը առաջ գյուղացի-
նեղին և այլն: Փողի արտածումը Չինաստանից, շնոր-
հիվ իմպերիալիստների առևտրական քաղաքականու-
թյան, ուղիումի քայքայիչ ազդեցությունը չինական
ժողովրդի վրա միայն ֆիզիքականի, այլև նրա նյու-
թականի վրա, հողային հարցը և այլ նպաստա-
վոր պայմաններն էլ են, վորոնց մեջ ծավալվեց խուճա-
վարդապետությունը: Յերբ 1851 թ. մահացավ չինա-
կան կայսր Թեո-հվակին, խուճը և իր կողմնակից-
ները ապստամբություն բարձրացրին տիրող դինաս-
տիայի դեմ, վորը ոտար եր, վոչ չինական: Նրանք բո-
լոր դժբախտությունների մեղքը բարդում էին ոտար
կայսեր վրա և պահանջում էին ունենալ չինական
կայսր: Հետագայում, ապստամբությունը ծավալվեց
Կվանտուն, Հունան նահանգներում, Յան-Ցե-կյան
գետի ամբողջ հովտում, նրանց բանակը հասավ 100000-
ների: Այդ շարժումը կոչվեց Տայպինգների շարժում,
վորովհետև խուճը իր իշխանությունն անվանում էր-
խաղաղության թագավորություն (չինարեն լեզվով
Տայ-պինգ): Շարժումը կրում էր նախնական կոմու-
նիզմի ազդեցությունը: Հակառակ նրան, վոր ոտար-
ները Չինաստանում համարվում էին «ոտար սատա-
ններ», Տայպինգները բարեկամաբար էին վերաբեր-
վում դեպի ոտարներ:

Տայպինգների ապստամբության դեմոկրատական
իդեալները սարսափեցնում էին իմպերիալիստներին,
վորոնք այդ շարժման մեջ տեսնում էին վտանգավոր
հեղափոխություններ իմպերիալիստների համար: 14 տարի
շարունակվելուց հետո, 1854 թ. Տայպինգների ապս-

տամբությունը պարտվեց, իբրև կայսերական և իմպե-
րիալիստական զորքը գրավեց Նանկինը: խուճը, նրա
կողմնակիցները շատերը, նրա ամբողջ ընտանիքը
ինքնասպանություն գործեցին: Դեռ վորոշ ժամանակ
շարունակվեց պարտիզանական կռիվը: Այսպես վեր-
ջացավ չինական գյուղացիության այդ խոշոր լուսավոր-

ԿԱՊԻՏԱԼԻԶՄԸ ԶԻՆԱՍՏԱՆՈՒՄ

Դեռևս 19-րդ դարում, նահանջելով ոտար ա-
ռևտրական արդյունաբերական կապիտալի առաջ, մա-
նավանդ ծովափնյա շրջաններում, Չինաստանում ֆեո-
դալական կարգերը կաղմալուծվում են: Ոտար կապի-
տալը իր հետ բերում է և յերկրում զարգացնում է
կապիտալիստական տնտեսությունը: Նա չի բավակա-
նանում միայն ապրանքներ ծախելով և հում նյութ
հավաքելով, նա բաց է անում հաս գործարաններ,
առևտրական տներ (ֆակտորիաներ): Ոտար կապիտա-
լիստներն իրենց առևտրական հարաբերությունների
համար կարիք ունենին չինացի միջնորդների: Հարա-
բերությունների ծավալումն ուժեղացնում է նաև չի-
նական առևտրական կապիտալը և բուրժուազիային,
վոր հետագայում իր կապիտալները դնում է արդյու-
նաբերական ձեռնարկների մեջ: Այսպիսով Չինաստա-
նում ծնում և զարգանում են չինական բուրժուազիան,
արդյունաբերական մի շարք կենտրոններ, չինական
պրոլետարական հոծ մասսաներ:

19-րդ դարի վերջերին և 20-րդ դարի սկզբներին
Չինաստանն արդեն լիովին մտել էր կապիտալիստա-
կան զարգացման հունի մեջ, թեև նրա կողքին
դեռևս ֆեոդալիզմը շարունակում էր իր գոյությունը
և շարունակում է մինչև այժմ ել:

Սակայն մենք արդեն ականատես ենք լինում ուժեղ պայքարի՝ մի կողմից չինական բուրժուազիայի, մյուս կողմից ֆեոդալիզմի միջև: Այդ պայքարը բուրժուազիայի կողմից քողարկվում է հակադինաստիական, հակակալսերական արամադրություններով: Մանջուրները ոտար, վաղ չինական դինաստիան՝ իբրև սիմվոլ ֆեոդալիզմի, ասվում է հավասարապես թե՛ բուրժուական և թե՛ աշխատավորական մասսաների կողմից: Բուրժուազիան՝ ֆեոդալիզմի դեմ պայքարի առանցք է դառնում Մանջուր դինաստիայի դեմ պայքարը: Աշխատավորական մասսաները, առանձնապես գյուղացիությունը բուրժուազիայի կողմն է, վերոմիտե նա դեմ է կալվածատերերին, ֆեոդալների կառավարությանը, հետևաբար Մանջուր դինաստիային: Սակայն ֆեոդալական կառավարության՝ Մանջուր դինաստիայի հետևում կանգնած է իմպերիալիզմը, վորի համար ձեռնդատու չի այդ իշխանությունը, վորում հետևեա նա, շնորհիվ իր թուլությունը կատարում է իմպերիալիզմի բոլոր հրամանները: Սկզբնական շրջանում իմպերիալիզմի և ֆեոդալիզմի դեմ անկողությունը միացնում է չինական բուրժուազիային, պրոլետարիատին և գյուղացիությունը:

Չինական ինտելիգենցիան, վորպես այդ բոլոր խավերի գեղես պարզորոշ չձևակերպված ձգտումների ու իդեալների արտահայտիչը, տալիս է հեղափոխական շարժման առանձին մարտիկները:

Կալսերության հալածանքներից խուսափած այդ ինտելիգենցիան արտասահմանում կազմակերպում է չինական առաջին հեղափոխական կազմակերպությունը:

Այստեղ արժե մի քանի խոսք ասել Բոկսերներին 1900 թվի ապստամբության մասին: Այդ թվին Չինաստանի բազմաթիվ շրջաններում տեղի ունեցավ հակաքրիստոնեական կոտորած: Չինացի Բոկսերները հարձակվեցին միսիոներական հիմնարկությունների վրա, կոտորեցին միսիոներներին և առհասարակ ոտարներին, փակեցին միսիոներական դպրոցները և այլն:

Ինչհետև եր Բոկսերների ապստամբության ելությունը, «հակաքրիստոնեական» բնույթը:

Միսիոներությունը, ինչպես բոլոր գաղութներում, նույնպես և Չինաստանում լեղել է իմպերիալիզմի հետախույզը, ագենտը: Իմպերիալիստական պետությունները՝ վորեք լեղելի գաղութացնելուց առաջ, ուղարկում են իրենց մեսիոներները, վորոնք քրիստոնեական քարոզներով աշխատում են այդ ժողովուրդներին համոզել չդիմադրելու, այլ հնազանդվել լեթաբկվել, «վորում հետևեա այս յերկրում խոնարհները մյուս աշխարհում արքայություն կարժանանան»: Միսիոներությունը Չինաստանում իր վրա ատելություն էր հրավիրել, վորում հետևեա նրանց յերևալուց հետո իմպերիալիստները լեղել էին իրենց թնդանութներով, գրեմիոներով և ապրանքներով, կոտորել էին հազարավոր չինացիներ, քաղաքներ էին հազարավոր չինացի տնայնագործների: Այնպես վոր Բոկսերական շարժումը չուրահատուկ հակաիմպերիալիստական յեղևթ էր, վորը սակայն ֆեոդալների, կալսության կողմից ոգտագործվեց դինաստիայի դեմ որեցոր աճող դժգոհությունն այլ ուղղություն տալու համար, չինական մասսաների ուղղությունը կենտրոնացնելու «ոտար ստանանե-

քի՞ն դեմ, մասսաների թշվառության միտքը փաթեթել միայն ոտարներէ վզին:

Իհարկե, իմպերիալիստներն առիթից ոգտվեցին՝ իրենց շահերի համար: Բոլոր բուրժուական պետութիւնների զինվորների մասնակցութեամբ կազմվեց մի միջազգային բանակ, վորը բոքսերական շարժման վերջ տալու պատրվակի տակ մտավ Չինաստան, գրավեց մայրաքաղաք Պեկինը և մի քանի այլ քաղաքներ, ստրասփելի ռապրեսիաներ գործ դրեց, թալանեց ու սպանեց: Իսկ այդ բոլորի իբրև լեզրակացութիւն՝ Չինաստանին պարտադրվեց նոր ռազմական տուգանք, վորը մինչև հիմա լել ծանրանում և չին ժողովրդի վզին: Հոկտեմբերյան հեղափոթութիւնից հետո Խորհրդային Ռուսաստանը հրաժարվեց բոկսերական շարժման տուգանքի ցարական բաժնից՝ ի նպաստ Չինական համալսարանների:

ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀՌԶԱԿՈՒՄԸ

Բոկսերական շարժումը պարտվեց, սակայն հեղափոխական շարժումը իմպերիալիզմի, նամանավանդ Մանջուրիի նաստիալի, ֆեոդալիզմի դեմ աճեց անընդհատ: 1900-1911 թ. թ. Չինաստանում տեղի ունեցան մի շարք հեղափոխական փորձեր, առաջալիւու կայսրութիւնը: Միայն 1911 թ. նոյեմբերին, Սեն-Չուեն դաւառումսկսված ապստամբութիւնն աննախընթաց ծավալ ստացավ, առաւելեց զորամասերում, քաղաքներում և վերջ տվեց Մանջուրիների զինաստիային: 1912 թվին գումարվեց ազգային ժողովը, վորը և Չինաստանը հայտարարեց Հանրապետութիւն:

Հանրապետութիւն հռչակում սակայն շատ բան

չփոխեց լերկրում: Նույնիսկ պետական ձեռքն միութիւնը վոր կար, քայքայվեց: Քաղաքական իշխանութիւնն անցավ բուրժուազիայի ձեռքը, սակայն դեռևս ուժեղ եր յերկրում կալվածատեր-ֆեոդալներէ իշխանութիւնը: Համարյա Չինաստանի բոլոր նահանգներում, ոգտվելով հեղափոխութեան շնորհիվ ստեղծված անարխիկ զրութիւնից, զինվորական պետերը՝ խոշոր ֆեոդալները, կիսաանկախ զրութիւն ձեռք բերին: Պեկինի հանրապետական կառավարութեան զրութիւնն անվանական դաւալ: Իհարկե, իմպերիալիստներն ամեն կերպ աջակում եյին այդ խառնակ զրութիւնը տեղականացնելուն, նբանցից լուրաքանչյուրը ձգտում եր ոգտվել ալդ վիճակից, վորոշ շրջաններում իր ազդեցութիւնն ուժեղացնելու համար: Այսպես՝ Մանջուրիայում ձապոնիան և ցարական Ռուսաստանը, Հարավային Չինաստանում՝ Անգլիան, Հնդկաչինի սահմանակից նահանգներում Ֆրանսիան, և այլն ամրացրին իրենց դիրքերը: 1911 թվից Չինաստանում սկսվում և քաղաքացիական կռիւների խրոնիկական շրջանը: Չինական լերիտասարդ բուրժուազիան, Սուեն-Յաթ-Մենի ղեկավարութեամբ կումում եր իր ազդեցութիւնը տարածելու համար ամբողջ Չինաստանում: Նրան կատարի զիմադրութիւն եյին ցույց տալիս գեներալ-ֆեոդալները: 1911-1919 թվերին միքանի անգամ Չինաստանում վերականգնվեցին կայսրութիւնն ու հանրապետութիւնը: Պեկինը փոխիփոխ ընկնում եր այս կամ այն խմբավորման ձեռքը:

ԳՐՄԻՆԴԱՆԻ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ

1911 թվի հեղափոխութիւնից հետո կազմվում և Գոմինդանական կուսակցութիւնը, մի քանի հեղափո-

խաղան և հանրապետական կուսակցությունների միացումով: Նրա հիմնական կորիզը կազմում են «Դաշնակցային Լիգան» և «Տուն-Մին-Հո» հեղափոխական կազմակերպությունները, վորոնց հիմնադիրն էր Սուն-Յաթ-Սենը (Գո-մին-դան նշանակում է ազգային (Գո) ժողովրդական (մին) կուսակցություն (դան):

Սուն-Յաթ-Սենը Չինաստանի ազգային ազատագրական պայքարի մեծ առաջնորդն է: Ծնվել է 1862 թվին, Կանտոնի Նանհանգում, գյուղացիական ընտանիքում, վորտեղ ուժեղ են լեղել հեղափոխական ավանդությունները: Նա իր հեղափոխական գործունեությունը սկսել էր 1885 թվից: Մասնակցում էր այն դադոսի կազմակերպություններին, վորոնք դավում էին Ման-Ջուր դինաստիայի դեմ: 1895 թ. նա Կանտոնում կազմակերպում է առաջին ապստամբությունը, վորը ճնշվում է: Սուն-Յաթ-Սենը փախչում է արտասահման: Մի քանի տարի հետո անլեգալ կերպով վերադառնալով Չինաստան, 1900 թվին կազմակերպում է մի յերկրորդ ապստամբություն, վորը նորից ճնշվում է, իսկ Սյուն-Յաթ-Սենը կրկին փախչում է: Չինաստան վերադառնում է 1911 թ. հեղափոխությունից հետո, 1912 թվին ընտրվում է չինական Հանրապետության նախագահ, բայց հակառակորդ խմբակցությունների ազդեցության տակ հրաժարվում է: Այդ այն շրժանում էր, լերբ Գոմինդան կուսակցության ներսում վորոշ շերտավորում է առաջ դալիս: Այնրը՝ խոշոր բուրժուազիան և ֆեոդալներն ուժեղանում են, իրենց ձեռքն են վերցնում իշխանությունը և Գոմինդանը հայտաբարում են որենցից դուրս: Մինչև 1919 թ. Գոմինդանը նորից ստիպվում է մտնել ընդհատակ, մինչև

վոր Սուն-Յաթ-Սենը, հարվում, Կանտոնում կազմում է մի նոր կառավարություն, դեմ է դուրս գալիս Պեկինի կառավարության և իր ձեռքն է վերցնում հակաիմպերիալիստական ու հակամիլիտարիստական պայքարի ղեկավարությունը: Սկսվում է Չինական հեղափոխության նոր շրժանը, լերբ Սուն-Յաթ-Սենի դմը՝ իրբե դեմոկրատիան հոսանք՝ կոնկրետ բովանդակություն է ստանում: Այդ այն շրժանն էր, լերբ վերստի դաշնադրի կնքումով Չինաստանը խոշոր հուսախաբության էր լենթարկվել և ամբողջ Չինաստանում ցույցեր էին տեղի ունենում:

ՍՈՒՆ. ՅԱԹ. ՍԵՆԻՉՄԸ

Սուն-Յաթ-Սենի դմի լերբ հիմնական սկզբունքներն են նացիոնալիզմ, դեմոկրատիզմ և սոցիալիզմ: Ինչ բովանդակություն էր դնում Սուն-Յաթ-Սենն այս լերբ բառերի մեջ:

Նացիոնալիզմ տեղով Սուն-Յաթ-Սենը հասկանում էր այն, վոր պետք է պայքարել իմպերիալիզմի դեմ, նրան Չինաստանից հեռացնելու համար: Իսկ այդ նպատակին հասնելու գլխավոր ճանապարհն է ջախջախել գեներալ-միլիտարիստներին, վորոնք իմպերիալիզմի հենարանն են Չինաստանում, լերկրում ապրող բոլոր ժողովուրդներին հավասար իրավունքներ տալ: Դեմոկրատիզմ տեղով Սուն-Յաթ-Սենի կոմունակիցները հասկանում էին այն, վոր պետք է Չինաստանի բոլոր քաղաքացիները լինեն հավասար:

Յեվ վերջապես Սուն-Յաթ-Սենի սոցիալիստական հասկացությունը ամփոփվում էր հետևյալ կետերի լերջ՝ հողը պետք է պատկանի գյուղացիության:

ներ և հավասարապես բաժանվի նրան, պետք է սահմանափակել մասնավոր կապիտալի զարգացումը, բանվորներին համար պետք է գոյություն ունենան սոցիալական ապահովության որոշումներ, խոշոր արդյունաբերական ձեռնարկները պետք է պետականացվեն, վերացվեն անհավասար պայմանագրերը և այլն:

Ինչպես լերեվում է, այդ ծրագրերը բավական տարտամ է, սակայն Չինաստանի այն ժամանակվա պայմաններում քաղաքական խոշոր նշանակություն ունեն, վորովհետև աշխատավորական մասսաներին մոբիլիզացիայի յեր լենթարկում իմպերիզմի, ֆեոդալիզմի դեմ:

1925 թ. սկզբին, հյուսիսային հայտնի արշավի նախորդակին, Գոմինդանը իր հրատարակած մանիֆեստի մեջ հետեւյալն էր ասում. «Յեթե մենք ուզում ենք հեղափոխության գործի հաղթանակը, վորը ամենից առաջ կայանում է Չինաստանի ազգային զարգացման մեջ, ամենից առաջ մենք պետք է վոչնչացնենք միլիտարիզմը և իմպերիալիզմը»:

ԱԶԳ. ՀԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ՇԱՐԺԱԻՄԸ

Սուն-Յաթ-Սենի կառավարությունը կոչվում էր նաև Կանտոնի ազգային-հեղափոխական կառավարություն:

Առաջին տարիներում այդ կառավարությանը մասնակցում են չինական բուրժուազիայի ձախ տարրերը, մանր բուրժուազիան և աշխատավորական խավերի ներկայացուցիչները: Բայց հետագայում, յերբ հարց է ծագում վերակազմել կառավարությունը, սկսվում են տարաձայնություններ Գոմինդանի շարքե-

ում: Կուսակցության աջ և ձախ թևերը փոխիփոխի անցնում են իշխանության գլուխ:

1922 թվին կուսակցության ղեկավարներն հաջողվում է Կանտոնում իշխանությունը գրավել, բայց մի քանի ամիս հետո Սուն-Յաթ-Սենը և իր կողմակիցները հետ են խլում այն: Ռեակցիոն և պահպանողական տարրերը վտարվում են կուսակցությունից: 1923 թ. տեղի չե ունենում Հոնգկոնգի նախատիների հերոսական գործադուլը, իսկ 1923 թ. յերկաթուղայիներին գործադուլը: Սուն-Յաթ-Սենի կողմնակիցները մոտենում են մասսաներին: Սուն-Յաթ-Սենն առաջադրում է Գոմինդանի ծրագրի վերանայման խնդիրը, բանվորների և գյուղացիների պահանջները բավարարելու ուղղությամբ: Չինական կոմկուսակցությունը ևս մոտենում է Գոմինդանի մեջ:

Չինական կոմկուսակցությունն ազգ. ազատագրական պայքարի հեղափոխական շարժման տվյալ ետապում կարող էր և պետք էր ժամանակավոր համաձայնություն կնքեր չինական բուրժուազիայի հետ, վորովհետև այդ շրջանում գլխավոր թշնամին իմպերիալիզմն էր: Դեռևս Կոմինտերնի յերկրորդ կոնգրեսում՝ Լենինը նախատեսել էր նման համագործակցություն գաղութային յերկրներում, սակայն այն պայմանով, վոր ժամանակավոր համաձայնությունն ոգտագործվեր պրոլետարիատին դասակարգայնորեն կոփելու քաղաքացիական կռիվում, նրա մեջ զարգացնելու ազգ. ազատագրական պայքարի մեջ իր հեղեմոն դերի գիտազգությունը:

1924 թվին, Գոմինդանի առաջին կոնգրեսը կուսակցության քաղաքականության հիմնական ուղիներ

բը հետեւյալ կերպ բնորոշեց: «Տնտեսապէս և քաղաքականապէս ազատագրվել ոտաբներէց, իրավահավասարութիւն Ձինստատնում ապրող բոլոր ժողովուրդներէ և քաղաքացիներէ համար՝ (բացի հակահեղափոխական գեներալներէց և բոլոր նրանցէց, վորոնք գործակցում են ոտար կապիտալիստներին), հողային սեփականութեան հավասարացում, մասնավոր կապիտալի աճման սահմանափակում, արդյունաբերութեան ազգայնացում, աշխատանքի պաշտպանութիւն և սոցիալական ապահովագրութիւն»:

Այն ժամանակվա Գոմինդանի ամբողջ գործունեութեան վրա յերևում ե հեղափոխութեան խոր կնիքը՝ Սուն-Յաթ-Սենը 1919 թ. իր հեղափոխական կառավարութիւնը կազմակերպեց անմիջական կերպով վոգեվորված հեղափոխական հեղափոխութիւնից: Սուն-Յաթ-Սենը Լենինին համարում էր Ձինական ժողովրդի մեծ բարեկամը, նրա հետ մշտական հարաբերութիւն էր պահպանում: Ապագայում իր քաղաքական կտակում նա իր համախոհներին հանձնարարում էր թանգ գնահատել խորհրդային Միութեան բարեկամութիւնը:

1919 թվից մինչև 1926 թ., մինչև Կանտոնի ազգային հեղափոխական կառավարութեան սկսած հայտնի հյուսիսային արշավանքը, Ձինստատնը թատերաբեմ դառավ մի շարք քաղաքացիական կռիւներէ, զանազան խմբավորումների միջև, վորոնք վերջանում էին յերբեմն ալս, յերբեմն մլուս գեներալի հաղթութեամբ: Այդ շրջանում բացի Կանտոնի կառավարութիւնէ խոշոր ուժ էին ներկայացնում գեներալներ Ու-Պեյ-Փուն, Չան-Յո-Լինը, Փուն-Յու-Սյանը և ալն

վորոնք հերթով գրավում էին Պեկինը և իրենց լեռնաթարկում կենտրոնական կառավարութեանը:

ՀՅՈՒՄԻՍՍՏԻՆ ԱՐՇԱՎԸ

1926 թ. վերջերին Կանտոնի կառավարութիւնն սկսեց հայտնի հյուսիսային արշավանքը:

Մինչ աչդ՝ Սուն-Յաթ-Սենը մահացել էր և նրան հաջորդել էր նրա մոտիկ աշխատակից գեներալ Չան-Կայ-Շին, վոր արտահայտիչն էր չինական խոշոր բուրժուազիայի:

Կանտոնի ազգային կառավարութեան համար հյուսիսային արշավանքն սկսելու մի շարք նպատակներ պայմաններ կային: Նախորդ տարիների գործադուլային շարժումները մասսաներին մոբիլիզացիայի էին լեռնաթարկել ազգ. ազատագրական պայքարի շուրջը, գործադուլների ալիք էր բարձրացել բոլոր արդյունաբերական քաղաքներում, գյուղացիական պարտիզանական շարժումն որեցոր ծավալվում էր: Բազմաթիվ գյուղացիական միութիւններ էին կազմակերպվել, վորոնք կռվում էին հողի համար և վերջապէս 1920-26 թ. թ. միջ-գեներալական կռիւները (Ու-Պեյ-Փունի, Չան-Յո-Լինի, Փուն-Յու-Սյանի միջև) թուլացրել էին նրանց ռազմական ուժերը: Իմպերիալիստների կողմից կատարված մի շարք սպանութիւններ, գեներալների կողմից տեղի իմպերիալիզմին ցույց տրված ստրկական վերաբերմունքն ամբողջ Ձինստատնում առաջացրել էին խոր հուզմունք և հակաիմպերիալիստական տրամադրութիւն:

Կանտոնի ազգային հեղափոխական կառավարութեան գործերը մի քանի ամսում հսկայական տերի-

տորեա գրադեցին: Մասսանները նրանց հետ ելին: Յերբ բանակը Շահալին մոտեցավ, քաղաքի բանվորութիւնն ապստամբից և բանակի՝ քաղաք մուտքից առաջ իշխանութիւնը վերցրեց: Մեկը մյուսի հետեւից գնեցեալներն անձնատուր ելին լինում կամ անցնում ազգ. հեղափոխական բանակի կողմը:

ՉԻՆԱԿԱՆ ԲՈՒՐԺՈՒԱԶԻԱՅԻ ՆՈՐ ԿՈՒՐՍԸ

Կառավարութիւնը նախ Ուխան, ապա Նանկին փոխադրվեց: Այս խոշոր հաշտութիւնները խելքահան արեցին չինական բուրժուազիային: Չան-Կայ-Շին և իր համախոհները մտածում էին, վոր չեկել և ժամանակը, վորպեսզի ազգ. ազատագրական շարժման ամբողջ ղեկավարութիւնը կենտրոնանա բուրժուազիայի ձեռք, մանավանդ վոր քաղաքացիական կռիւներում կռիւլած պրոլետարիատը և գյուղացիութիւնն իրենց ինքնուրուշն պահանջներն ելին դնում: Գյուղացիական միութիւնները չափազանց ուժեղացել էին. նրանք բաղմամբի վայրերում հողը խլում էին կալվածատերերից: Քաղաքներում կազմակերպվել էին գործարանային բանվորական պիկետներ (շուկատներ)՝ սաղմնավորվում էր բանվորական գինւած գվարդիա: Չինական բուրժուազիան, Գոմինգանի այն ժամանակվա ղեկավարութիւնը համարում էր ազգ. ազատագրական պայքարը վերջացած, բուրժուա դեմոկրատական հեղափոխութիւնն իր վախճանին հասած: Հետեւաբար նա գտնում էր, վոր պետք է վերջ առլ ամեն մի հեղափոխական նոր չելուլթի: Մանավանդ աշխատավորական մասսաների ակտիւության անընդհատ աճումը մտահոգութիւն էր պատճառում

չինական բուրժուազիային, վոր նախապատիւ էր համարում կոմպրոմիսներ կնքել իմպերիալիստների և ֆեոդալների հետ, քան միասնական ֆրոնտ կազմել աշխատավոր մասսաների հետ:

Յեկնելով այդ դրութիւնից 1927 թ. ապրիլի վերջերին տեղի ունեցավ Չան-Կայ-Շիի հեղաշրջումը: Չան-Կայ-Շին ցրեց գյուղացիական միութիւնները, հեղափոխական բանվորական կազմակերպութիւնները, ձերբակալեց և գլխատեց կոմկուսակցութեան ակտիւ մարտիկներին, սկսվեց չտեսնւած սպիտակ տերրորի մի շրջան: Չինաստանը դառավ համատարած գերեզման՝ աշխատավորական մասսաների համար:

Ամբողջ հյուսիսային արշավանքի, ազգ. ազատագրական պայքարի ժամանակ ոտար իմպերիալիստները հսկայական զորք և ռազմանավեր ելին կենտրոնացրել Չինաստանի ջրերը և կոնցեսիաները: Չան-Կայ-Շիի կառավարութեան քաղաքականութեան փոփոխութիւնից հետո նրանք ամեն կերպ ընդառնեցին Նանկինի կառավարութեանը, հետզհետե ձանձնեցին նրան՝ իբրև Չինաստանի կենտրոնական կառավարութիւն: Չինական բուրժուազիայի և իմպերիալիզմի մեջ կնքվեց համաձայնութիւն, ինչպես կոմպրոմիս տեղի չեր ունեցել բուրժուազիայի և ֆեոդալների միջև:

Յերեկվա բոլոր ռեակցիոներ դենեալները դոմինդանական դառան, ձեւակոնորեն ընդունեցին Նանկինի կառավարութեան «հեղինակութիւնը»: Մի անգամ ևս չինական բուրժուազիան քաղաքական իշխանութեան ստվերն իր ձեռքը ձգեց, սակայն տնտեսական այն ուժը, վոր ֆեոդալիզմ և կոչվում, շարունակեց իր գոյութիւնը:

ԲՈՒՐԺՈՒԱԿԱՆ ԴԵՄՈԿՐԱՏԱԿԱՆ ՀԵՂԱՓՈԽՈՒ- ԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Բուրժուական-դեմոկրատական հեղափոխությունը իր վախճանին՝ չէր հասել, վորովհետև այդ հեղափոխությունն հիմնական խնդիրները մնացել էին անլուծելի: Չինաստանի պետական Միությունը չէր իրականացրել Չինական Միություն քողի տակ առաջվա նման Չան-Տո-Լինը, Ֆուչան-Ֆու-Մյանը պահպանում էին իրենց անկախությունը: Հարցը չէր լուծվել, հողը շարունակում էր մնալ կալվածատերերի սեփականությունը: Այն բոլոր նվաճումները, վոր դյուղացիությունը ձեռք էր բերել ազդ, ազատազրկական պաշտարի ընթացքում, հետ էին վերցվել Յիվ վերջապես հակաիմպերիալիստական պաշտարի տեղ չինական բուրժուազիան ընդգրկել էր իմպերիալիզմի առաջ ծնադրելու ուղին:

Չան-Կայ-Շիի հեղաշրջումը վորոշ չափով անակնկալի բերեց Չինկոնկուսին: Այն ժամանակվա նրա ուղորդունիստական ղեկավարությունը չկարողացավ մասսաներին ղեկարարել նոր ստեղծված պայմաններում: Այդ հանգամանքը պատճառ լիզավ, վոր չինական աշխատավորությունը խոշոր կորուստներ ունենա:

ՉԻՆԱԿԱՆ ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ԽՈՐՀՐԴՍՅՈՒՆ ՇՐՋԱՆԸ

Ահա այդ պայմաններում էր, վոր չինական պրոլետարիատը մի վերջին փորձ արեց իր նահանջը պաշտպանելու, իշխանությունն իր ձեռքը վերցնելու միջոցով հետ վանելու իրեն ուղղված հարվածը:

Նա 1927 թ. Դեկտեմբերի 11-ին Սանտոնում հայտարարեց խորհրդային իշխանություն*):

Կանտոնի կոմունան միայն յերեք որդյույթյուն ունեցավ: Նա պարավեց իմպերիալիստների, բուրժուազիայի և ֆեոդալների միացյալ ուժի առաջ, սակայն Կանտոնի կոմունայով բացվեց մի նոր շրջան, խորհրդային շրջանը Չինական հեղափոխության մեջ: Միջերկու տարի հետո, 1919 թ. վերջերից մասսաների հեղափոխական շարժումը ծավալվեց, ընդգրկեց քաղմաթիվ շրջաններ, կադմակերպվեց կարմիր բռնակ, մոտ 60 միլիոն ազգաբնակչությամբ մի տերրիտորիայում հայտարարվեց խորհրդային իշխանություն: Նրա տերրիտորիան որեցոր ընդարձակվում է, իսկ չինական կարմիր բանակը հզորանում:

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐՅԱՆ ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ ՅԵՎ ՉԻՆԱՍՏԱՆԸ

Չինաստանի հեղափոխական շարժումների վրա խոշոր ազդեցություն է ունեցել Հոկտեմբերյան հեղափոխությունը: Չինական աշխատավորական մասսաներն առաջին անգամ խորհրդային իշխանություն հայտարարվելուց հետո միայն տեսան, վոր յեվրոպական մի պետություն Չինաստանին վերաբերվում է իբրև հավասարադր: Իր կազմվելու առաջին իսկ օրից խորհրդային իշխանությունը հրաժարվեց տնտեսապես դաշնադրերից, ցարական կառավարության պահանջներից: Հետագայում էս խորհրդային իշխանությունը թե գիվանադիտական է թե քաղաքական ամեն տեսա-

(*) Այդ մասին տես իմ բեռնուրը «Պրոլետարիատի համար պայքարող Չինաստանը»-ում, Պետերսբուրգ, 1921 թ.

կի սգնութիւնն ցույց տվեց ազգ. հեղափոխական շարժման: Չան-Կաշ-Շիի հեղաշրջումից հետո ստեղծւեց, չինական բուրժուազիան, հակառակ Սուն-Յաթ-Սենի քաղաքական կտակին, դառավ իմպերիալիստական պետութիւններէ գործիք՝ խորհրդային Միութեան դեմ: Կանտոնի կոմունայի պարտութիւնից հետո գեներալական կատաղած բանդաները խժոժորեն սպանեցին Կանտոնի խորհրդային հյուպատոսարանի մի քանի պաշտոնյաներ: Նրանք հաճախ հարձակումներ կազմակերպեցին խորհրդային հիմնարկներէ վրա, վորի հետեւանքով ել ԽՍՀՄ կառավարութիւնն ինքեց իր գիվանագիտական հարաբերութիւնները Չինաստանի հետ:

1929 թ. իմպերիալիստների հրամանով չինական գեներալները չին-աբեյեյւան յերկաթգծի, հետո մեր սահմանների վրա հարձակվեցին: Իմպերիալիստների կողմից դա մի պրովակացիոն փորձ եր՝ պատերազմի մղելու ԽՍՀՄ: Մեր կարմիր բանակը պաշտպանողականի վրա մնալուց հետո, յերը չինական գեներալները լրբութեան չափ ու սահմանն անցան, մի քանի որում վոչնչացրեց գեներալական բանակը, զինաթափեց մի շարք չինական ամբուլթիւններ, գերեց հսկայական քանակութեան զորք և ռազմամթերք, ստիպելով չինական գեներալներին մեղայի գալ, վերականգնել բութիւնը չին-արեւելեցան յերկաթգծի վրա: Այժմ, յերը ճապոնական իմպերիալիստները նոր ավանտուրա լին սարքել Մանջուրիայում, գրավելով նրա գլխավոր քաղաքները և կարեւոր կենտրոնները, չինական կառավարութիւնը զգում ե, թե ինչքան թանգ ե նստելու նրան խորհրդային բարեկամութեան կորուստ:

Չինաստանի աշխատավորական մասսաները՝ չանձինս իրենց կարմիր բանակի՝ հետ մղելով բուրժուազիայի վարձկաններին, ավելի ու ավելի բարձր ծածանեցնելով խորհուրդների դրոշակը, իրենց լեղբայ-ձբական ձեռքն են յերկարում խորհրդային և ամբողջ աշխարհի աշխատավորութեանը, միացյալ ուժերով հաղթանակի ճանապարհ հարթելու համաշխարհային սոցիալիստական հեղափոխութեան համար:

ՉԻՆԱՍՏԱՆԸ ԿՈՎԱՆԶՈՐ ԻՄՊԵՐԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԻՋԵՎ

Չինաստանն իրբեւ լազմամարդ և հաբուստ յերկիր, միշտ յեղել ե իմպերիալիստական պետութիւնների համար չափազանց համեղ պատառ: Առանձնապես ճապոնիան, Ամերիկայի Միացյալ Նահանգները, Անգլիան և Ֆրանսիան միշտ աշխատել են նրա այս կամ այն շրջանն առնել իրենց ազդեցութեան տակ: Այսպես, հարավային Չինաստանը յեղել ե անգլիական, Մանջուրիան ճապոնական, Հնդկաչինի մոտի նահանգները Ֆրանսական ազդեցութեան տակ: Մ. Նահանգներն առանձնապես իմպերիալիստական պատերազմից հետո սրել են իրենց ախորժակը: Նանկինի կառավարութիւնն ամեն կերպ աշխատում ե ամերիկյան կապիտալը ներգրավել Չինաստան, մի կողմից մյուս իմպերիալիստական պետութիւններին հակադրելու աչն, մյուս կողմից դրանով հնարավորութիւն ստեղծելու — արդէնաբերութիւնն ուժեղացնել յերկրում:

Չինաստանում պայքարող զանազան գեներալական խմբակցութիւնները, բացի նրանից, վոր ներկայացնում են տարբեր դասերի շահեր, միեւնույն ժամանակ իմպերիալիստական այս կամ այն պետութեան

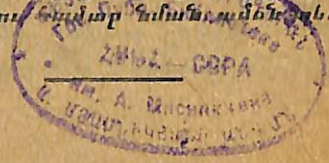
գործիք են: Յեւ նրանց միջև մղվող պայքարը՝ իմպերիալիզմների պայքարն է՝ միմիայնց ազդեցութիւնը չեզոքացնելու համար:

Իմպերիալիստական հակասութիւնների ազդեցութիւնը սրման ակնհայտն էնք լինում այժմ:

Ճապոնական իմպերիալիզմը նոր ավանաւորութիւն սկսել Մանջուրիայում: Զանազան պատրվակներով (Ճապոնացի կապիտանի սպանութիւն, իբր թե չինացիների կողմից ճապոնական յերկաթգծի քանդում, և այլն), նա գրավել է Մանջուրիան:

Մանջուրիան ցարական կառավարութեան ժամանակ լեզել է կռախնձոր Ռուսաստանի և Ճապոնիայի միջև: 1896 թ. ցարական Ռուսաստանի կողմից չինարեվելցան յերկաթգծի կառուցման նպատակն եր ուժեղացնել Ռուսաստանի ազդեցութիւնն այնտեղ: Հակաեմբրեյան հեղափոխութիւնը վերջ տվեց այդ քաղաքականութեանը: Ճապոնիան հետագայում, զանազան առիթներ ստեղծեց Մանջուրիայում իր ազդեցութիւնն ուժեղացնելու համար: Նա մի քանի ռազմազինական կետերում զորք եր պահում, Մանջուրիայի ղեկաւորութեան Չան-Յո լինել իր ղեկավարութիւնն ստանում եր Ճապոնիայից:

Այժմ Ճապոնիայի կողմից Մանջուրիայի զբաղումը հետապնդում է յերկու նպատակ մի կողմից վերջնականապէս դադութեցնել այդ յերկրը, մյուս կողմից այդ գործողութիւնները կարող են փոխվել պրովակացիայի իՍՂՄ դեմ՝ մեր աշխատավորութեան վրին պատերազմ փաթեթելու համար: Այդ հանգամանքն ստիպում է մեզ լինել աշխարհի զոռն, ուժղին հակահարված տալու համար նման ամեն զինակի փորձերին:

ԲՈՎԱՆԵՂԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

	52
Տարածութիւնը, բաժանումները, ազդեցութեան շրջանը	5
Կրոն, դաստիարակութիւն	9
Չինաստանի քիմիքական—աշխարհագրական կազմութիւնը	10
Չինաստանի ժողովրդական տնտեսութիւնը	12
Գյուղատնտեսութիւնը և գյուղի դրութիւնը	14
Ճանապարհներ, տրամուղորտ	17
Առևտուր,	18
Ֆինանսներ, կառավարական ձեռք, դրամութիւն	20
Չինաստանը և իմպերիալիստական պետութիւնները	22
Ուղիւմի պատերազմը	24
Տալիսիսների ապստամբութիւնը	27
Կապիտալիզմը Չինաստանում	29
Նախնեկափոխական շրջանը	30
Բուրժուական ապստամբութիւնը	31
Հանրապետական հռչակումը	32
Գումիլյան կուսակցութիւնը	33
Սույն-Յաթ-Սինիզմը	35
Ազգային հեղափոխական շաժումը	36
Հյուսիսային տրամբ	39
Չինական բուրժուազիայի նոր կուրսը	40
Չինական հեղափոխական խորհրդային շրջանը	42
Հեղափոխական հեղափոխութիւնը և Չինաստանը	43
Չինաստանը կռախնձոր իմպերիալիստական պետութիւն	45
Ներքի միջև	

Հայաստանի Ազգային գրադարան

NL0429195

18023

ԿԻՆԸ 30 Կ. (1 1/2 մ.)

Յ. ՉՈՍՍՅԱՆ

Կ Ի Թ Ի Կ

Դոսիզատ ՏՏՐ Արմենի
Երևան—1981